

TITLUL I PRELIMINAR

SUBIECTELE DE DREPT CIVIL

Capitolul I

Subiectele de drept civil

Secțiunea I

Scurtă prezentare istorică asupra dobândirii de către oameni a calității de subiecte de drept

Pe toate treptele de dezvoltare a societății, de la apariția statului și dreptului și până în zilele noastre, omul s-a manifestat și continuă să se manifeste în raporturile sale de drept civil, de altfel ca în toate celelalte relații sociale la care participă, atât în mod individual, cât și în colectiv, prin gruparea în forme organizate ca persoane juridice, în condițiile legii.

Raportul juridic este un raport social reglementat și sancționat de o normă juridică. Elementele componente ale oricărui raport juridic sunt subiectele, conținutul și obiectul. Subiecte ale oricărui raport juridic, inclusiv ale raportului juridic civil sunt oamenii, ființe sociale, între care se stabilesc anumite relații sociale care, fiind reglementate de normele de drept, devin raporturi juridice.

Termenul de persoană, în terminologia dreptului, are o semnificație metaforică. El provine din limba latină în care, în limbajul teatrului antic, cuvântul *persona* avea o dublă semnificație: pe de o parte, desemna masca pe care actorul o purta, pe scenă, în timpul spectacolului, iar, pe de altă parte, rolul pe care acesta îl juca în spectacol. Prin extensie, s-a dat cuvântului *persona* înțelesul de rol pe care omul îl ocupă în societate.

Semnificația juridică a cuvântului persoană este omul – subiect al raporturilor juridice și titular de drepturi și obligații. Omul și numai omul, privit fie în mod individual, fie în colectiv, ca persoană juridică, are calitatea de persoană fizică ori juridică, participant ca subiect de drept civil la raporturile juridice¹. Omul este singurul subiect al raporturilor juridice, deoarece conduita umană constituie obiect al reglementării, prin norme juridice, a relațiilor sociale². Într-adevăr,

¹ D. Lupulescu, A.M. Lupulescu, *Atributele de identificare ale persoanei fizice*, Ed. Universul Juridic, București, 2015, p. 22.

² M. Costin, *Marile instituții ale dreptului civil român*, vol. II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p. 9.

orice normă juridică prevede o anumită conduită, adică un complex de drepturi și obligații, conduită cerută oamenilor în anumite împrejurări, a cărei nerespectare presupune aplicarea de sancțiuni. Pe de altă parte, drepturile reprezentând interesele oamenilor, interese protejate prin lege în raporturile dintre aceștia, este firesc ca titular al acestor drepturi și obligații să nu poată fi decât omul. „Destinatarul oricărui drept – scria cu mult timp în urmă Ihering – este omul, pentru că orice drept corespunde cu un interes al omului”.

În înțelesul dreptului privat, termenul de persoană desemnează noțiunea de subiect al raporturilor juridice civile, de ființă umană susceptibilă a fi titulară de drepturi și obligații.

Participarea la viața juridică a oamenilor în calitate de subiecte ale raporturilor juridice civile are loc, așadar, fie în mod individual, ca persoane fizice, fie în mod organizat, în condițiile stabilite de lege, ca persoane juridice. În ceea ce privește persoanele juridice ca subiecte de drept, în literatura juridică s-a arătat că „Alături de om, persoană în sens juridic, mai sunt și persoanele morale, ființe ale rațiunii, create de lege și susceptibile de drepturi și îndatoriri. Și în acest caz, vom vedea că tot omul este subiectul juridic, căci ceea ce caută a se realiza prin creațiunea persoanelor morale este ideea unei proprietăți colective, ideea unei proprietăți care nu aparține scopului individual al unei persoane, ci aparține unui scop de interes general”¹. Este vorba, așadar, de a se da o formă juridică unui colectiv de oameni, adică de a se acorda posibilitatea acestui colectiv de oameni de a participa la viața juridică, în calitate de subiect de drept, titular de drepturi și obligații.

Persoană fizică este orice ființă umană care este susceptibilă de a avea drepturi și obligații, adică de a figura ca subiect de drept într-un raport juridic civil. Codul civil în art. 25 alin. (2) formulează următoarea definiție noțiunii de persoană fizică: „Persoana fizică este omul, privit individual, ca titular de drepturi și obligații civile”. Din această definiție rezultă, înainte de orice, că persoana fizică este prin natura ei o ființă umană. Cu alte cuvinte, calitatea de persoană fizică este inherentă omului și se prezintă pentru fiecare ființă umană, în parte, ca fiind aptitudinea de a fi titular de drepturi și obligații civile. Calitatea de persoană a omului începe, fără excepție, odată cu nașterea și încetează prin moarte.

Elementele în baza cărora Codul civil formulează conceptul de persoană fizică, sunt, așadar, existența omului privit individual ca participant la raporturile juridice, precum și aptitudinea recunoscută de lege de a fi titular de drepturi și obligații civile. Orice om are calitatea de subiect de drept, are personalitate juridică, deoarece în drept nu se concep inegalități individuale. Calitățile

¹ G. Plastara, *Curs de drept civil român*, vol. I, Ed. Cartea Românească, București, p. 107.

particulare (intelență, poziție socială etc.) ale ființei umane nu joacă niciun rol în crearea unui raport juridic de drept civil. Pentru a participa la viața juridică în calitate de subiect de drept, persoana fizică – omul – trebuie să îndeplinească o singură condiție: să existe. „Calitatea de subiect de drept civil nu poate fi separată de calitatea de persoană fizică, de om; orice om este subiect de drept civil. Această stare de drept este rezultatul unei evoluții îndelungate a omenirii, care a fost consfințită numai după anul 1789”¹.

„Noțiunea de personalitate nu constituie o creațiune a naturii, ci un concept juridic izvorât ca toate conceptele juridice din experiența vieții sociale, și supus ca atare acelei aprecieri colective, acelei limitări și reglementări care este caracteristică ordinii juridice, adică normelor de drept pozitiv. Ființa omenească – adaugă același autor – nu e o persoană pe terenul dreptului decât în măsura în care puterile sale sunt recunoscute de societate ca susceptibile de a crea o armonie și de a îndeplini prin liberul lor avânt funcțiuni sociale”².

Recunoașterea calității de persoană fizică a oricărei ființe umane este rezultatul unui îndelungat proces de dezvoltare legislativă. Privită în evoluția sa istorică, calitatea de subiect de drept a oamenilor, ca și vocația acestora de a fi purtători de drepturi și obligații au suferit transformări importante atât sub aspectul sferei oamenilor ce puteau avea această calitate, cât și sub aspectul întinderii drepturilor și obligațiilor ai căror titulari puteau fi. Astfel, sclavii erau supuși regimului juridic al bunurilor și neavând calitatea de persoană, nu puteau participa la raporturile juridice. Pedepsa cu moartea aplicată unui sclav de către stăpânul său a constituit timp de mai multe secole un fapt obișnuit, fără ca statul să intervină în relațiile dintre stăpân și sclav. Lupta sclavilor împotriva stăpânilor, ca și interesul acestora din urmă în a-și asigura forța de muncă și a spori productivitatea muncii au dus, după trecerea unei îndelungate perioade de timp, la luarea unor măsuri de ordin juridic prin care au fost aduse unele îmbunătățiri regimului juridic al sclavilor³. Toate aceste răscoale au avut ca principal obiectiv dobândirea libertății, adică a statutului juridic de om liber.

Trecerea la relațiile de producție feudale a produs o schimbare în regimul juridic al sclavilor cărora li s-a recunoscut o personalitate juridică limitată. Sclavii au fost înlocuiți cu iobagii asupra cărora feudalul avea o proprietate incompletă.

Din punct de vedere social-economic și al lărgirii sferei subiectelor de drept, orânduirea feudală a reprezentat un progres față de cea sclavagistă. Iobagul era legat de pământ, el putea fi vândut numai odată cu pământul. Sub

¹ E. Lupan, *Drept civil. Persoana fizică*, Ed. Lumina Lex, București, 1999, p. 11.

² M.B. Cantacuzino, *Curs de drept civil*, ed. a II-a, Ed. Ramuri, Craiova, p. 60.

³ Prima răscoală de proporții și de durată a avut loc în Imperiul roman, în Sicilia, începând cu anul 140 î.H., urmată, în anii 74-71 î.H., de cea condusă de Spartacus.

aspect juridic, progresul față de orânduirea sclavagistă l-a constituit recunoașterea calității de subiect de drept iobagului¹.

Deși, în feudalism s-a făcut un pas înainte în direcția lărgirii sferei subiectelor de drept și a întregirii calității de subiect de drept a oamenilor, totuși Codul Caragea împărțea „obrazele”, adică persoanele, în slobozi, robi și sloboziți, iar robii aveau aceeași situație juridică ca și animalele². Robia a fost desființată în Moldova în anul 1855, iar în Țara Românească în anul 1856.

În această perioadă, deși iobagii nu aveau niciun drept asupra pământului pe care îl lucrau, ei aveau gospodăriile lor, iar în anumite cazuri vite și chiar inventar agricol. Viața lor nu mai depindea de bunul plac al stăpânului, iar cu privire la bunurile iobagului, drepturile stăpânului erau limitate³.

În țara noastră iobăgia a fost desființată prin Legea rurală din 14 august 1864, adoptată la inițiativa domnitorului Alexandru Ioan Cuza și a lui Mihail Kogălniceanu.

În egală măsură, în vechiul drept francez era reglementată instituția morții civile. Aceasta reprezenta o ficțiune a legii, în virtutea căreia o persoană care trăia era considerată moartă din punct de vedere juridic. Moartea civilă era nu numai consecința pedepsei capitale, dar și cea a pedepsei cu munca silnică pe viață sau cu deportarea; condamnatul, deși în viață, era considerat mort, principalele efecte fiind deschiderea succesiunii, desfacerea căsătoriei și pierderea drepturilor civile și politice. Instituția morții civile a fost reglementată și în Codul lui Napoleon, însă a fost desființată în Franța în 1854, iar Codul nostru civil nu a mai preluat-o.

Începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu punerea în aplicare a Codului civil de la 1864, în legislația noastră s-a conturat calitatea de subiect de drept a omului, foarte apropiată de accepțiunea de astăzi. Astfel, în dreptul român a fost consacrat principiul potrivit căruia orice om se naște liber și cu facultatea de a avea drepturi și obligații; orice om este o persoană fizică în sens juridic, iar limitele personalității sale sunt nașterea și moartea.

Alături de persoanele fizice au avut calitatea de subiecte ale raporturilor juridice civile și persoanele juridice, ca subiect colectiv de drept civil.

În istoria dreptului aplicat pe teritoriul țării noastre, prima și cea mai importantă persoană juridică, tipică pentru dreptul sclavagist, a fost statul⁴. Calitatea de

¹ C. Stătescu, *Drept civil. Persoana fizică. Persoana juridică. Drepturile reale*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1970, p. 40.

² M.A. Dumitrescu, *Manual de drept civil*, Ed. Librăria Alcala&Comp., București, 1920, p. 34.

³ I. Christian, *Capacitatea de folosință*, în lucrarea colectivă *Persoana fizică în dreptul RPR*, Ed. Academiei, București, 1963, p. 22.

⁴ I. Christian, *Teoria persoanei juridice*, Ed. Academiei, București, 1964, p. 51.

subiect de drept civil a statului se întemeia pe existența unei organizări și a unui patrimoniu propriu care îi permiteau să participe la circuitul civil ca persoană juridică, iar în virtutea suveranității nu era supus niciunei restricții de ordin formal, juridic pentru a lua ființă și a funcționa.

Alături de stat, persoane juridice au fost subdiviziuni ale statului ca municipiile, coloniile, precum și diferitele colegii, ca de exemplu colegii ale preoților, funcționarilor și meșteșugarilor¹. Ele erau organizate și funcționau în baza unor statute proprii, fiind administrate de persoanele fizice ce le compuneau, alese potrivit statutului lor de funcționare, și își încetau existența prin atingerea scopului pentru care au fost înființate, dacă desfășurau activități potrivnice ordinii de stat sclavagiste, precum și prin scăderea numărului membrilor sub cel minim stabilit prin statut. Tuturor acestor persoane juridice existente pe teritoriul Daciei li se aplica legislația romană².

În orânduirea feudală, corespunzătoare noilor relații de producție și sociale, au continuat să ia ființă noi persoane juridice. În această perioadă, biserica avea un rol preponderent în toate domeniile vieții sociale și economice. Datorită acestei poziții preponderente a bisericii, principalele persoane juridice ale orânduirii feudale erau așezămintele bisericesti (biserici, mănăstiri, episcopii, mitropolii etc.). Ca subiecte de drept aceste așezăminte erau fundații, ele fiind principalele subiecte colective de drept civil ale acestei perioade. Patrimoniul așezămintelor bisericesti era format dintr-o avere imensă, ceea ce le permitea să desfășoare o activitate economică intensă. Astfel, pentru a da un singur exemplu, mănăstirea Cozia, zidită în anul 1388, înzestrată de Mircea cel Bătrân, avea în secolul al XVI-lea un domeniu care se compunea din 37 de sate, 12 mori, 7 bălți, o stradă în Râmnic și 10 case la Târgoviște.

Având în vedere activitatea economică desfășurată de fundațiile bisericesti, ele participau în circuitul civil ca subiecte de drept la foarte multe și tot mai variate raporturi juridice de drept civil și de drept procesual civil (legate, donații, vânzări-cumpărări, schimburi, închirieri etc.).

Până la adoptarea Codului Calimach, reglementarea juridică a fundațiilor bisericesti a fost fragmentară și nesistematizată. Acest cod, printr-o serie de texte, le consacră personalitatea și a reglementat atât condițiile de existență, cât și conținutul capacității de drept a acestora.

În afara așezămintelor bisericesti au mai fost considerate persoane juridice (morale) școlile, așezămintele de binefacere (aziluri, orfelinate), spitalele, frățiile și breslele de meșteșugari, ghidele de negustori, precum și asociațiile de calfe.

¹ D. Tudor, *Istoria sclavagismului în Dacia romană*, Ed. Academiei, București, 1957, p. 154.

² E. Lupan, *Drept civil. Persoana juridică*, Ed. Lumina Lex, București, 2000, p. 10.

Cu privire la reglementarea legală a persoanelor juridice din această perioadă istorică, unele referiri sumare și fragmentare erau cuprinse în legislația acelor timpuri, cum ar fi pravila lui Vasile Lupu, care cuprindea unele aspecte privind apărarea proprietății bisericilor, pravila lui Matei Basarab, în care erau cuprinse norme juridice privitoare la îndeplinirea condițiilor materiale și formal-juridice de întemeiere a bisericilor și mănăstirilor, iar mai târziu în Codicele lui Andronache Donici¹. Breslele au existat la noi încă înainte de anul 1367, ele fiind menționate într-un act al orașului Bistrița din ianuarie 1367, iar cu un an anterior au fost reînnoite statutele breslelor din orașele Sibiu, Sighișoara, Sebeș și Orăștie².

Destrămarea orânduirii feudale și apariția zorilor societății capitaliste au lărgit în mod considerabil câmpul de activitate al comerțului, luând o amploare însemnată meșteșugurile, iar în agricultură s-a dezvoltat sistemul luării în arendă a terenurilor și a apărut munca salariată. Toate acestea au determinat adoptarea unor noi reglementări juridice cu privire la persoanele juridice.

Primul act normativ prin care s-a consacrat o reglementare generală a persoanei juridice, în țara noastră, a fost Codul Calimach, în vigoare în Moldova între 1817 și 1865, respectiv anul în care a fost pus în aplicare Codul civil³. Caracteristic pentru acest act normativ este faptul că s-a dat reglementare juridică unor subiecte colective de drept civil care au luat ființă în cadrul unor relații sociale mai largi, cum ar fi, spre exemplu, transformarea vechilor confrerii pastorale în asociații de oieri, denumite tovărășii, care puteau fi înființate numai în condițiile stabilite de către acest cod. Din prevederile Codului Calimach rezultă ca fiind persoane juridice (persoane moralicești) statul, societățile, mici sau mari, tovărășiile, breslele meșteșugarilor, obștiile, bisericile, mănăstirile, fundațiile și instituțiile de stat.

Cu toate acestea, Codul civil din anul 1864, ca și Codul francez ce i-a servit de model, nu a cuprins o reglementare sistematică și atotcuprinzătoare a persoanei juridice, mărginindu-se ca, în mod fragmentar, în unele texte răzlețe să facă referiri la persoana juridică. Codul civil n-a cuprins dispoziții cu privire la condițiile de fond și formal-juridice pentru înființarea persoanelor juridice și nici în privința conținutului capacității acestora, cu excepția alin. 2 al art. 475, potrivit căruia „Bunurile care nu sunt ale particularilor sunt administrate și nu

¹ I.M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiuirile României vechi și cele câte s'au promulgat de la 1 ianuarie 1875 și până la finele anului 1885: Legi, tratate, decrete*, vol. 3, Tipografia Academiei Române, București, 1885, p. 17; coord. I. Ceterchi, *Istoria dreptului românesc*, Ed. Academiei, București, 1980, p. 103.

² Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul XVI*, Ed. Academiei, București, 1954, p. 76.

³ Fără a fi o copie sau o traducere a Codului civil austriac, Codul Calimach are o reglementare asemănătoare acestuia. În legătură cu deosebirile de fond și de formă dintre cele două acte normative, a se vedea A. Rădulescu, *Izvoarele Codului Calimach*, Academia Română, București, Cultura națională, 1927, p. 20; în același sens, I. Christian, *op. cit.*, p. 93.